

ADNAN ÇOKER'İN KUBBELERİ: TÜRK SANATI'NIN GELENEKSEL VE ÇAĞDAŞ İLİŞKİSİ

ADNAN ÇOKER'S DOMES: THE RELATIONSHIP BETWEEN TRADITIONAL AND CONTEMPORARY TURKISH ART

Mustafa Cevat ATALAY

Gaziantep University, Faculty of Fine Art, Department of Painting, Gaziantep, Türkiye

ORCID: 0000-0002-7498-4722

ÖZET

Bu bildirinin amacı, Adnan Çoker resimlerinde kubbe olarak tanımlanan biçimleri ve kaynaklarını incelemektir. Bu amaca ulaşmak için sanatçıya ait seçilmiş iki yapıtın kompozisyon, tasarım ilke ve elemanları olarak incelenmiştir. Kubbe, yuvarlak ve dairesel bir şekilde bir tavan anlamına gelebilir ve mimari bir öge olarak dikkat çekmektedir. Temel olarak kubbe, kavisli bir yüzeye sahiptir ve temel bir yapı ögesidir. Kubbe, estetik bir özellik olmasının yanında, bulunduğu yeri de farklılaştırarak değiştirebilir. Kubbe formları dönem ve kültürlerle bağlı olarak değişiklikler gösterebilir.

Türklerin tarih boyunca inşa ettiği çeşitli yapılarda kubbeler çok önemli bir yer tutar. Türk mimarisinde kubbeler, camiler, türbeler, medreseler, hamamlar, köşkler ve diğer çeşitli mimari eserlerde kullanılmaktadır. Kubbeler, Osmanlı İmparatorluğu zamanında hem yaygınlık hem de zirve dönemini yaşamıştır. Osmanlı dönemindeki kubbeler büyük ve gösterişlidir. Türklerde kubbenin mimari bir öge olması yanında, sembolik ve estetik bir önemi de vardır. Türklerde kubbe, göksel birtakım sembollerle, dinsel ve mekanlara atfedilen anlamları yerine getirmektedir. Kubbe, birlik ve beraberliği yansıtmakla beraber aynı zamanda evrensel bir geometrik form olarak da dikkat çekmektedir.

Kubbeler, Adnan Çoker'in çağdaş resimlerinde, Türk kültür ve sanatının geleneksel motifini yorumlayarak ortaya çıkarmasıyla dikkati çeken bir biçim haline gelmiştir. Kubbe kullanımı, sanatçının eserlerinde bariz olarak gözükmemektedir ve soyut bir biçimde dil kullanmıştır. Sanatçının eserlerindeki kubbe kullanımı, resmin isimleriyle de kendisini duyuran bir yapıdadır. Sanatçı, geleneksel motiflerle değişik bir yorum kurmuştur.

20. yüzyıl sanatında espas kullanımları, sanatçıların bireysel tercihlerine, resim türlerine göre şekillenmektedir. Adnan Çoker gibi sanatçılar, Türk resim sanatında dikkat çeken ve kabul görmüş sanatçılardır. Üslubu kendilerine özgünlük bakımından dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kubbe, Gelenek, Çağdaş Sanat, Adnan Çoker

ABSTRACT

The aim of this paper is to examine the forms defined as domes in Adnan Çoker paintings and their sources. To achieve this aim, two selected works of the artist were examined in terms of composition, design principles and elements. Dome can refer to a ceiling that is round or circular in shape and is notable as an architectural element. Basically, the dome has a curved surface and is a basic structural element. In addition to being an aesthetic feature, the dome can also differentiate and change its location. Dome forms may vary depending on periods and cultures.

Domes have a very important place in the various structures built by the Turks throughout history. In Turkish architecture, domes are used in mosques, mausoleums, madrassas, baths, mansions and various other architectural works. Domes experienced both their prevalence and peak during the Ottoman Empire. Domes in the Ottoman period were large and magnificent. In Turks, in addition to being an architectural element, the dome also has a symbolic and aesthetic importance. In Turks, the dome fulfills the meanings attributed to religion and places with a number of celestial symbols. While the dome reflects unity and solidarity, it also attracts attention as a universal geometric form.

Domes have become a remarkable form in Adnan Çoker's contemporary paintings, with his interpretation of the traditional motif of Turkish culture and art. The use of domes is evident in the artist's works and he used language in an abstract manner. The use of domes in the artist's works is also evident in the names of the paintings. The artist created a different interpretation with traditional motifs.

The use of space in 20th century art is shaped according to the artists' individual preferences and painting types. Artists such as Adnan Çoker are among the notable and accepted artists in Turkish painting. Their style attracts attention with its originality.

Key Words: Dome, Tradition, Contemporary Art, Adnan Çoker

GİRİŞ

Türk mimari yapılarında kubbe, sadece bir kapatıcı ve barınma ögesidir. Kubbe işlevselliğinin yanında, kültürel bağlamları olan bir unsur olarak dikkati çekmektedir. "Bir yerden bir yere çok kolay taşınan çadır, yuvarlak planlı, silindirik gövdesi ve kubbemsi çatısı ile stepte yaşayan en eski Türk topluluklarının barınağıdır." (Diyarbakirli, 2002: 64).

Eski Türkler, çadırlarını estetik ve işlevsel açıdan kubbe şeklinde inşa etmişlerdir. Bu, göçebe yaşam tarzına sahip Türk milletlerinde kubbenin önemli bir unsur olduğunu göstermektedir. Türkler için kubbe, gökyüzü ile tanrısallık arasındaki bağı temsil eden, yüce ve kutsal bir yapıdır.

Türk mimarisinde kubbe, Selçuklularla yaygınlaşmış olmakla birlikte, geçmişi çok daha eski zamanlara dayanmakta ve Türklerle ait biçimsel öğeleri tamamlayan önemli bir unsurdur. Türkler İslam'la tanıştıklarında, ibadethane olarak cami, medrese ve türbelerde farklı yapıları tasarlayıp yaptıkları gibi aynı zamanda geliştirmişlerdir. Selçuklu döneminde kubbe kullanımı ve estetiği oldukça gelişmiş ve üsluplaşmıştır. Bu yapıların kubbeleri, sağlam ve kudretli olmanın yanı sıra, temsil ve simge unsurlarıyla dikkat çeken bir estetiğe ulaşmıştır. Bu bağlamda, kubbe, en zirve dönemini Osmanlı İmparatorluğu zamanında oluşturmuştur; estetik, yücelik hissettiren, süslemeleriyle binayı tamamlayan bir öğe olarak Osmanlı medeniyetini oluşturan mimari öğelerin bir parçasıdır.

Adnan Çoker, 20 Ekim 1927 tarihinde İstanbul'da doğdu. 1951 yılında İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nden (Mimar Sinan Üniversitesi) resim bölümünden mezun oldu. Mezuniyetinin ardından, 1955 yılında Avrupa sınavını kazanarak devlet bursuyla Paris'e gitti. Paris'te, André Lhote'un atölyesinde çalıştı.

1927 yılında İstanbul'da dünyaya gelen sanatçı, çocukluğunda Hattat dedesinin çizimlerini inceleyerek büyümüştür. Bu süreçte, küçük yaşlardan itibaren kaligrafinin ritmi onun ilgisini çekmeye başlamıştır (İlden & Karaahmetoğlu, 2022:4).

Soyut resmin ülkemizdeki önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilen Adnan Çoker, geometrik soyutlamasıyla tanınan bir ressamdır. Renklerindeki sadeleşme, saflaşma ve minimalizmi tanımlayan renk etkileri oldukça belirgindir. Sanatçı, çeşitli geometrik biçimler arasına yerleştirdiği biçimsel formları mimari bağlamlarla ortaya koymuştur.

“Sanatçının anıtsal ve mimari formlardan yola çıkarak ulusal ve evrensel bir sentezde buluşturduğu şematik resimlerinin oluşum sürecinde, uzun süren düşünme dönemlerinin ve çizilen etütlerin önemli rol üstlendiği belirtilmektedir” (Boztunalı&Başbuğ, 2017: 1129).

Geleneksel sanatlarımız, birçok farklı dalda ifade edilmiştir ve gelenek, din ve kültürel bağlamlarıyla Orta Asya kökenlerine atıfta bulunur denilebilir. Adnan Çoker'in kubbeleri, genellikle siyah renk üzerine kurulan çeşitli renklerle oluşturulmuştur. Sanatçı, resim anlatım dilinde saflaştırmayı tercih etmektedir.

Çoker, resimlerinde ikili simetriyi benimsemeyi tercih ettiğini belirtir ve dörtlü simetrisinin dekoratif ve süsleyici bir tutuma yol açabileceğini ifade eder (Çoker, 2010).

Çoker, geometrik biçimleri sadeleştirerek ve saflaştırarak, estetikçilere göre zaten "güzel" olan bu formların estetik deneyim oluşturmalarını sağlar. Çoker, siyah rengi bir boşluk olarak planlar ve hem planları kesinleştirir hem de boşluk alanlarındaki izleyici duygularının rahatça dolaşmasını teşvik eder.

Cesaretle nesne ile buluşan izleyici, estetik bir deneyim yaşar ve netlik, sadelik kavramları ile bir yapı ile buluşur.

Çoker, sadece bunu yapmakla kalmaz, aynı zamanda kültürel motiflerden büyük ölçüde etkilenir ve formları sadeleştirerek onları, aslında var olan mimari yapıların görüntülerine ait sadeleştirilmiş biçimlerle buluşturmaya ve orada bir hatırlama yapmayı kışkırtır. Sanatçı için basitlik, sadelik ve sorgulatan estetik deneyim, kalıcı bir "iz" bırakmayı arzu eder gibidir.

Adnan Çoker'in eserleri varoluşçu bir bakış açısından değerlendirildiğinde, insanın basit ama etkileyici imgeleri yaratmasını amaçlar ve bu imgeler aracılığıyla, karanlığın oluşturduğu karmaşıktan çıkan ışığa ve tanrısal bir imgeye gönderme yapmayı hedefler. Bu nedenle, sanatçının biçimleri, karanlıklar içinde parlayan bir aydınlığı temsil eder ve zıtlıklar aracılığıyla yaratma ve yok etme kavramlarını deneyimleterek, izleyicilere varoluşa ve anlamaya dair sorular sormayı teşvik eder. Geometrinin sadeliği ve bu formların temel silüetlerini çağrıştırmaları mümkündür. Karanlık arka plan, yapılar haricinde her şeyi gizler ve burada bir sessizlik ve durgunluk vardır.

Görsel 1: Adnan Çoker (1927-2022)

"Kubbeler Serisi"

Edition: 87/100 Serigrafı, imzalı. 1993 tarihli. 70x50 cm

Sanatçının yapıtlarında, gruplama, sürekli akış, kontrast, simetri ve denge gibi çeşitli prensipleri kullanarak bir dizi temel ilkeyi öne çıkardığı gözlemlenmektedir. Bu prensiplerin tekrarı, eserlerde paylaşılan ortak bir dilin ortaya çıkmasına neden olurken, aynı zamanda her seferinde izleyiciye farklı şekillerde etki eden, çeşitlilik gösteren sanatsal bir üsluba dönüşmüştür (Güner& Kantarcioğlu, 2022: 208).

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Adnan Çoker'in "Kubbeler" serisindeki görsel 1'deki tablosunu incelediğimizde, kompozisyon olarak dikdörtgen ve dik açılar tercih ettiği gözlemlenir. Sanatçı, arka planı siyah renkle belirginleştirmiştir. Çoker, kubbe, kapı ve bina gibi tanımlanabilecek yapılarıyla mimari öğeleri çağrıştıran bir simgesel dili vurgulamaktadır.

Eserindeki biçimler, yerçekimi içinde konumlandırılmıştır ve ağırlık öğelerine göre hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Çalışma sürekli bir denge içerisindedir. Siyahın içinden çıkan parlamalar, tonlar ve gri tonların sofistike yapısı içinde, önce arka planda ortaya çıkar ve sonra parlak yüzeylerle çağrışım yapar. Parlamalar, siyahın içinden çıkarak sürekli bir hareket hissi uyandırır. Siyah renk içinde parlayan

renklerin girişi ile ters ışıklarıyla çarpıcı biçimlere ve zemin ya da düzen olarak değerlendirilebilen bir yapının kütsel bölünmelerini görmekteyiz.

Çoker'in yapısal olarak geometrik ve basitleştirilmiş görünen tablosu, simgesellik, ruhani özellik ve gerçeküstü imgelerle dolu serüven dolu bir yolculuğa çıkarmaktadır. Kapı gibi görünen yapı, aynı zamanda rengin degrade yapısı içine karışmadan önce bize kare şeklini çağrıştırarak üstteki kubbenin tam şekildeki büyüklüğünü sergiler. Resim, renkli bir hareketliliğe ve birliğe sahiptir. Resim sanatçıya ait seri niteliklerini başarıyla taşımaktadır.

Sanatçının boş alanlara verdiği önem belirgindir ve izleyici deneyimini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

SONUÇ

Sanatçının yukarıdaki çalışması gelenek üzerinden bir açıklama yapıldığında, geleneksel formları minimalist bir anlayışla soyutlamalarla aktardığı gözlenmiştir. Siyah arka plan, renklerde bir yok oluşu zaten içermekte; bu, kaybolmayı ve renklerin pasifize olduğu bir yaklaşımdır. Bu bakımdan, sanatçının hem boşluk hem de minimalizme dayandığı bir felsefi yapıdan etkilendiği söylenebilir. Sanatçının karanlıkla hem bir ölüm, sessizlik ve gizem kavramına gönderme yaparken hem de izleyiciyi düşünmeye teşvik ettiği gözlenir. Karşı taraftaki nesneler, yapıları çağrıştırır ve resimlerde iki plana ayrılır: karanlık ve yapılar. Bu, bir düalizmi beraberinde getirir ve karanlık ile hareketli yapı arasında sürekli bir sessizlik ve ses arasında gidip gelme durumu oluşturur. Burada sanatçı, negatif ve pozitif gibi kavramlara yönelir ve yok olma, var olma kavramları ile de çalışır. Bu açıdan bakıldığında, sanatçının basit resmi ile doğru resmi arasında ruhani bir yaklaşımı biçimsel olarak aktarma derdinde olabileceği düşünülebilir. Adnan Çoker'in resimleri hem felsefi hem de estetik detaylarla anlaşılabilir zenginlik ve derinliğe sahip orijinal eserlerdir. Çoker, tarihsel bağlamı Selçuklu, Osmanlı, Bizans ve Anadolu kültürü üzerine kurmuştur. Eserleri ruhani ve sezgiseldir.

KAYNAKÇA

Çoker, A. (2010). Adnan Çoker retrospektif 2010, Beşiktaş Belediyesi-Beltaş.

Diyarbakirli, N. (2002). Eski Türklerde kültür ve sanat. *Türkler Ansiklopedisi*, 3, 827-894.

Güner, E., & Kantarcıoğlu, S. (2022). Nöroestetik Teorisi Bağlamında Adnan Çoker Resimlerinde Bilişsel Uyarılar. *Ankara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 4(1), 196-211.

İlden, S., & Karaahmetoğlu, N. A. (2022). 1970 Sonrası Adnan Çoker Eserlerinde Minimalizm Etkisi. *Sanat Ve İkonografi Dergisi*, (3), 1-13.

Z. S. Boztunalı, Başbuğ, F. (2017) Minimal Symmetrical Fictional Forms and Monumental Painting Conception that is integrated with Space in the Art of Adnan Çoker, Innovation And Global Issues In Social Sciences Platform April 27-29, 2017 Patara Antique City Parliament Building

Görsel 1: <https://artam.com/muzayede/2020-bagis-muzayedeside/adnan-coker-1927-kubbeler-serisi>
1Kasım 2023 tarihinde internetten indirildi.